

Seletus

Kalewipoela.

Luuletanud ja wäljaannud

A. Reinwald.

Wiljandis.

Trükkitud J. Feldt'i kirja ja kuluga.

1877.

Herra Dr. Kreuzwald'ile.

Wäz' anoj.

Seletus

Kalewipoeaht.

Luuletanud ja wäljaannud

U. Reinwald.

Wiljandis.

Trükkitud F. Feldt'i kirja ja kuluga.

1877.

Дозволено цензурою.
Ревель, 30 Сентября 1876.

ENSV TA Fr. R. Kreutzvaldi nim.
Kirjandusmuuseumi
ARHIIVRAAMATUKOGU

J. R. 2202

Gessõna.

Rõigidest neist elu õnne õilmetest, miska Looja hinge-
lisi hulke ehitanud leinaliste maailmade pääl, on kõige
lehkawam ja ilusam laul.

Kui fina wara eluhommikul oma armsa eide kätts
kiikusid, kui taewa koidu tulepuna sinu weiksed, kahwatanud
põsed esimestkorda punaseks maalis, siis aimasid su nooru-
sest kurdid kõrwad waewalt ühte häält: see oli kätki laulu.
Ja kui sa wäga wanaks ja halliks härmatasid, kui eluram-
mu otsa lõppes, kui päike taewas walgemine ja haledamine
hakkas läikima, kui sügisise kurwa metsade kohisemised, tühja
tuulete haletad ulunad sinule eluõhtut kuulutasiwad, siis
mõtlesid sa oma noorepõlwe parema, magusama pääwade
pääle ja sa laulsid.

Sa ei saanud neid muul kombel näha, aga laul tõi
sinule kõi jälle kätte.

Ja seesama noorpõli, kellest laul sind aitas magust
und näha, seesama õitsew Sehekuu, kui ta sinu käes oli,
mis tegid sa siis? —

Kui sa alles karjas käisid, siis meelitasiwad sind juba
magus lille lõhn, rohilene metsa riie maapäääl ja waitfed
pühad pilwe salgad taewa all, et sa ühtepuhku nagu uppusid
laulu laenete päääl.

Sa kaswasid meheks, paisusid pitkaks poisiks. Roge-
mata nägid sa ühe ilusa neiu; see liigutas nagu taewa
lõhnaga sinu südant. Sa ei julgenud ja nagu ei tahtnudgi
temaga rääkida, aga tema punased põsed ja sinised filmad,
need walasiwad nagu ühe sinise mere täie mõtid sinu

jüdamesse. Uimane kõndisid ja kodupoole, aga magusad ja walusad mõted kohisesiwad ja wõitlesiwad sinu jüdames nagu mässaja meri. Ei olnud sinu haigel hingel kuskil rahu enne, kui sa jälle laulsid. Saulu juures sai sinu süda paremaks ja nagu õnsam lootus lehwitas sinu hinge ümber. Nüüd wõtsid sa weel nõuks, oma pruudile, selle neiule, ühe laulu koju kirjutada.

Sa said naese meheks.

Saal tuli sinule elu uueste wasto oma mitme ja mitme suguste musta walude ja walge õnnedega, ja kui ta iialgi sind igawese õnnetuse pilwete sisse mattis, kui ta sind kauge, ilusa õnne taewaste sisse ülesse wiis, siis oli laul see jumalik wägi, kes sind jälle loomusele tafakeste tagasi tõi, magusa ja walusa piinade käest päästis.

Ja kui sa wiimaks — nagu enne ütlesin — wanaks said, kui aeg ja elu sinu käest oma wõlga tuliwad wiima, — sinu igaweste wäsinud silmad pääle tähtwalge püüdisiwad, kui sa oma kuuma jüdame wälja õhutasid eluaegsist rahutumast lugudest, siis saatis weel laul sinu hinge ülesse, kauge, igawese ilmade poole minema. Nenda oli laul sinu taewalik tugi, sinu õnne jumal, kes sind laiaast maailma kõrbest läbi wiis unustuse paikade poole, mis kõige targema inimeste mõted ja hingede ilutsemised taewaks tegiwad. —

Uga laul — laul on kaheliikmeline loom: wiis ja sõnad.

Wiiside kuldsed kõladused jättame nüüd murupõue magama, sest meie neist palju oma Gesti rahwa juures ei tea, — ehk kül ka wana jutu jälgedelt kiitusid wõiksime korjata, kudas Wanemuine, laulu jumal, siin nii ilusaste ja ärdaste laulnud, et kõik metsa loomad ja furnud kaljud kuulma tuliwad — ja kõneleme Gesti rahwa regi laulu sõnadest, kudas nüüd Kalewipoea lauludeks kutjutakse.

Iga rahvas on rahvas ja igal rahval on oma isifeisus, ehk küll Juudi rahva juttud tunistavad kõik maailma inimesed, need lugemata miljonid wennad olewad, kelle esivanemad Adam ja Ewa olla.

Enam kui ime, kui see nenda oleks, sest need rahwad, mis nüüd maakera katawad, näikse igaweste ära lahkunud olewad oma waimu, ihu, eluwiiši ja keele poolest, nõnda et kõige targemad mehed seletada ei jõua millas ehk kuidawiiši Gesticane ja Lätlane, Wenelane ja Sakslane wennad oliwad, kelle esivanemad ühtkeelt kõnelesiwad, mis n'ad kättis oma eide käest oliwad kuulnud.

Beel suuremaks lähab wahje, kui tõiste maailmade pääle mõtleme ja Hiinlasi, Neegrid j. n. e. Euroopa rahwastega hakame koku säädma. Ka see kõige sügawam mõtleja, see osawam historia ja keelde tundja peab siin igaweste ära wäsimä ja poolpimedat pilti kõrgema waimu igatsuseks ja täatuse jänuks tegema.

Meie teame aga, et ilmade pääl määramata rahwaid ja suguseltja lahus elawad, keda ilmasgi enam ilusa tulewiku eesöues see muistene mõte ühte ei jõua sulatada, et nemad teadwad endid wennad olewad. Wana maailma elatanud päike paistab siin selgemalt, paistab pühamalt, kui muiste päiwil, kus inimeste mõistus kõige vähemal matmisel uhke unedele magama kiigutadi. Siin peab tõine wägi api tulema. Nagu öeltud, meie ei pea mite üksnes teadma mõne wana jutu järele, waid meie peame tahtma wennaks

saada, mite luuletusest sünnitadud mullase, waid ühe igawese elawa Isa pärast, keda hinge õhk ja südame armastus kõrges pääl pool tähti otsimas käib. Nõnda õpetab meid ka suur laulik Schiller, üteldes:

Langegu nüüd ümber kaela
 Armastades kõik maailm,
 Wennad, armsa Isa film
 Waatab üle tähte paela! —

Selle mõte sihil saab wana maailm üks õue olema, kelle sees wennad ja õed tõine tõisel ümber kaela hakawad ja suud andwad. Aga armastus, wagadus, sõprus ühes ilusas õues: kust kaudu wiib tee maailma miljonid sinna? —

Ülewal nimetatud teed mööda mina tunnen sinna saawad, aga säääl tulewad põhjatunud mustad kuhajad jõed, hallid pilwe kõrgused mäed wasta, kelle latwade ümber wagad kiusatused wirwendawad, ja kust üksi lendawad waimud — aegade inglid üle saawad. Siit pöörame meie inimesed oma jutu jälgedele tagasi. —

Rahkunud rahwastel oli siis kord aeg, mis meie ennemuiste ehk noore maailma lapsepõlweks nimetame. Sel aeal on iga rahwas enesele laulusi ja jutusi teinud, mis meie nüüd „rahwa lauludeks“ ja „ennemuistese jutudeks“ nimetame, sest et nende sünnitajaid keegi ei tea.

Sesti rahwal on oma Kalewipoeg, Soomlastel Kalewala, Sakslastel Nibelungen, Juudi rahwal Biibel n. n. e. ja seda rahwast wist maapääl ei olegi, kellel mite nüüfugusi sünnitusi ei oleks.

Inimesed nägiwad taewast ja maadilma oma imeliku iluga ja need fundisidwad neid mõtlema. Kõige imelikkuma asjade, taewa, maa ja inimese loomine ehk saamine mõteldi kõige päält ära. Ja et inimese mõted ilmaski igatsuse otša käte saamata rahule ei jää, siis kaswates iga rahwas

piltisi: kudas ilm loodud, esimesed inimesed sündinud, mis-
 fugune Looja ehk Jumal j. n. e. Mida kaugemal ühe
 rahwa mõistus haritud, ehk mida suurem tema wainuanne
 oli, seda ilusama pildi tema kõigest sellest tegi. Suudi
 rahwast wõime näha kelle luuletusi suur jagu maailma
 rahwast tõe sündmuseks pidanud ja paiguti ka weel edespidi
 jaab pidama.

Meist muiste rahwa mõtetest meie kül ei teaks midagi,
 aga ometi on n'ad täna päiwani aasta tuhanded rahwa
 suust suhu, ühe põlwe käest tõise käte edasi elanud, kuni
 neid uuemal aeal kirjapanti ja trükiti. Nüüd kuuleme nen-
 de seest, kuidas ilm loodud, jumalad maapääl elanud, kan-
 nelt mänginud, oina liha ja küpsetatud saia söönud, lin-
 nafi ümber löönud, selle ja tõise mehega jutu aeanud j. n. e.
 Seda ei wõi aga keegi terve meelega inimene tõeks pidada,
 weel vähem uskuda; niisamuti mite jälle põlata, sest n'ad
 ei tee kellegile mite kahjo.

Kõige targemad mehed loewad ja kuulewad neid hea-
 meelega, aga n'ad ei pane sääl muud midagi immeks, kui
 üksi ennemuistse inimeste „suuri mõteid“ ja imestawad seda,
 mis n'ad kõik jõudnud wälja mõtelda. Niisugune on ka
 Kalewipoea laul, kellest nüüd pitkemalt edasi kõnelen.

Millas kõige esimesed Gesti rahwa laulud ilmale sün-
 diwad, see on: mõteid ja sõnafi koku sõlmima hakati, seda
 ei tea keegi, mina ka mite. Umbarwusel wõikfime ehk
 nende algust kõige wanema muu rahwa laulude hommiko
 piiretele paigutada ja see on pääle kolm tuhat aastad ta-
 gasi. Selle hirmus pitka aea mustast rüpeft mina Gesti
 laulude esialgust ilma kahtluseta tuua ei wõi. Aga ühte
 meie ometegi teame, see on, et wiimse tuhande aasta algu-
 sel „regewärfsid“ wägewaste juba meie eeswanemate suus
 elafiwad.

Sell' aeal ja ümber seda aega meie armsal Gesti

rahwal muud waimuharimist wist ei olnudgi kui nende laulud, jutud ja wanad sõnad. Nende sees tulewad ka ifa kujutused ete, kudas auus tegu hea, kuri ja õel tegu paha palga saanud, kudas ilmasüüta waga hing kõige koledamast kitsikusest weel wõib pääseda, ülekohtune aga oma kaewetud hauku langeb. Seesugune õpetus on ka täieste iga inimeseliku waimu harimise kõige mõnusam awalbus, mis mite üksi meie Gesti rahwast, waid terwet ennemuistsed ilusa mõtetega inimesi kaua aega oli ehitanud ja ülemal järjel hoidnud. — Sellepärast pidasiwad siis ka Gestlased oma laulusi pühaks ja arwasiwad laulul ühe jumala olewad, kes Taaramäel tammikus pidi elama, kuhu kõik maa laulikud fagedaste koku käiswad kuulatamas.

Laulu jumala nimi oli Wanemuine. See nimi on wist nõnda saanud. Meie rahwas pidasiwad oma laulusi pühaks, tundes, kudas laulud nende südant liigutasiwad ja auusa elu ja tegudele kihutasiwad. Kui haledaid laulusi lauleti, siis paisusid inimestel pisarad filmi, rõõmulikud laulud tõstiswad nende waimu maailma wiletsusest pilme piireni ülesse. Kaua wist on n'ad järele urinud, kust see kõrge wägi laulude sisse tuleb, ja arwasiwad wiimaks ühel meel, et laulul jumal on, sest et jumalikud teud wainus teeb.

Mis tuli aga nüüd selle jumalale nimeks panna? —

Et laul kaua, wäga kaua juba nende wanemaid oli õpetanud ja õnnetanud, sellepärast paniswad jumala nime Wanemuine, see tähendab wana-muine, ehk ammuine. Mis rahwas ifi Wanemuinest ja tema sündimisest mõtles, sellest räägib üks ennemuistene Gesti jut nõnda:

„Inimesed ja elajad rääkisiwad igauks oma keelt, aga see keel oli igapäiwaseks elu tarwituseks. Ühel päawal kutsus Wanaisa kõik loomad koku, kus nemad pühapäiwase keele pidiswad saama, see on laulu, et wõikiswad rõõmsad

ja õnnelikud olla. Säär tulivad kõik Taaramäele koku, kus ilus hiekene kasvis.

Smelik tuleõhk tõusis, kahistas tamme lehtesi ja suur laulja Wanemuine tuli taevast maha.

Ta silitas oma walgid hieksid ja habet, säadis riided ilusaste, kõhatas hääle puhtaks ja katsus kannelt. Hakatusel lõi tema eesmängi, siis laulis lugu, aga nõnda, et kõigidele kuuljatel südamest läbi käis ja Wanemuinsel enesel waimu liigutas.

Kõik oli wait.

Emajõgi ei jooksnud enam, tuul unetas oma kiired käiki, elajad ja linnud seisivad wälja sirutatud kaeladega: kõik kuulatasiwad rõõmu wärinal. Metsapuud paniwad tähele, kudas Wanemuine riided taevast mahatulles kohiseiwad ja kui teie nüüd metsa luusite ja tema püha kohisimine teie kõrwu kostab, siis teadke, et jumalus teie ligi on. Emajõgi, laulu linnukesed: igauks õpis temast eesmärgi.

Snimene üksi sai kõigist selgeste aru, sellepärast tema laul südame põhja liigutab ja jumala auujärjeni ulatab. — Wanemuine kiitis oma lauludes taewa suurusst ja maa iludust, laulis inimeste laste õnnest ja õnnetusest, siis läks tema jälle Wanaisa kotta, taewase, tagasi, tema ees mängima ja laulma. —

Miisugune kallid laulu kewade, kellest jut kõneleb, oli meie armsa isamaa õues kaua õitsenud ja oleks weel praegu meie rahwast õnnetanud, kui mite temale aegade lennulise teepääl wägewad ekstitajad wasto ei oleksiwad tulnud, kes teda pea aegu puhtalt maapäält ära pühkisiwad. Ssinene neist oli orjapõli. Mis see sõna tähendab, teame küll! —

Ta tähendab ööd, paksu, pimedat ööd, kelle piirelt inimlik ja jumalik meel ja mõistus kaugele kõnniwad — ära igaweste!

Lai pifarate jõgi, hinge waludest wahutades, wenib wäsimata läbi sellest maast, kus orjapõli pesa teinud.

Sinna ei jää enam hõiskamist, ei jää laulu järele, kus ohkamised, kus nutukahinad kõnnivad ja wahwad, tulised südamed hinge waludest surmani wäsiwad. Säharduse pimeduse sisse, mis meie isamaa õues walitfes, uppusiwad meie laulud kõige esimest korda. —

Aga, tänu taewa Taadile, pimedus ei kesta igaweste! Aastal 1819 oli öö otfas ja hele lootuse täht kodumaa walusa taewa al kuulutas koitu ja kewadet. See oli meie priiuse kuulutus, Weneriigi Keisri herrade arm. Orjapõli oli oma paksu pimeduse, walusa wälgu löökidega Lääne laste kallist kodust ära lendanud ja weel kuuldi laulu meie maal ja helinaid isamaa õuedes.

Jah, mõni kümmeaond aastaid tagasi oli meie rahwas jälle oma wanemate laulule ülesse ärkanud ja oleks wist õnnelikult oma ilusa, laia laulu mainule tagasi tõtanud, kui sääl temale tõine wagew effitaja wasto ei oleks tulnud:

Wõõriti wagadus.

Selle sääduse järele pidi kõik ilmalik asi p att olema ja isiraniis „rahwa laulud“ need, mis üsna pea walusa põrguse winnawad. Sellepärast siis ka rahwas oma lauludest lahkus, ei julgenud neid enam muial laulda kui kõrtsis, ehk teed käies ree pääl; säält on ka nimi regilaulud tulnud. Aga see õpetus, et Jumal puhast ilmaliku rõõmu põlgab, on sellel teel, et ta „targade“ eest oma tarkust ära peidab, nagu kiusaja katku haigus meie rahwause waimu elu sisse juurdunud ja praego mõtleb weel suur rahwa hulk:

„Mis kooli wõi laulu wõi tarkust meile tarwis on? Jumal ilmutab oma tarkust just nende wäetimatele; jääme hästi rumalaks, siis oleme taewa Isa head lapsed.“ —

Eks niisugused mõted ja jutud ei ole surmawad haigused Eesti rahwale, kes ka meie wana laulud siis rahwa

mõistmata wiha ja wainu fisse igaweste ära uputawad, nagu õrna lillekest wahutaja mere hauda? —

Ei ole siis sugugi ime, kui rahwas oma wanemate kallist waimuwarandust põlgas ja weel praegu põlgab, sest selleks teda ju kõigest mäest püüeti teha, kuni see wiimaks forda läinud. —

Weel tuli kolmas wägew waenlane, kes meie laulusi surmatirsto magama kiigutas, see oli wõeras,

Saksa laulu loomus.

Saksad, kes ühe korralise tuhinaga meie waimuvara kaswatafiwad, ei oskanud Gestikeelt, ega tunnud meie laulu isi loomu ja hakkasiwad meile wõõras wormis laulusi walamama, mis kõige enamaste kiriko laulu raamatus rahwa käte kanneti. —

Rõik need kolm waenlast on meie rahwa käest tema isiloomu riisunud, teda tema südame seest ofast juurdega wälja kaewanud; isiloomu, seda püha omandust, mis õiglane ja hea Jumal oma käega sinna oli istutanud et ta kurbe Kalewi lapfi elu offaliste seinte wahelt läbi pidi saatma suure igawese walguse hõlma.

Siin jääb aga nüüd weel wiimse ekfitaja kohta küsida:

Mis on wõõras, mis Gesti laulu loomus?

Laul, ehk seutud kõne ei tohi ilmasgi nõnda olla, kui üks lihtne jut. Tema sees elab palju säädusi ja kunstift, mis teda „lauluks“ teewad. Ja Looja on iga rahwa waimuhallikatele isisugused sooned loonud, mis ühes uue waimuga ka uusi wälimisi kombeid wälja keedawad, rahwa ja rahwa wahel wahet teewad ja omal kohal „loomulikkuks“ nimetakse.

Ei wist küll üksigi laul wõi loomuse poolest nii ilusa uhkusega tõistest lahti lüüa, kui wana Gesti laul, ja üksigi uus laul ei tarwita oma loomiseks nii kõrget kunsti, kui Gesti uus laul. Tahan siis lühidelt näidata, mis sugune Gesti, mis sugune wõõras laulu loomus.

Üks Saksa laulu kunstidest on riim. See on, et sõnade tagumised otsad ühte kõlgsuwad nagu:

Muistne eha ära **kistus**
 Paksus pimes ööpik **istus**
 Ei ta kuulnud õitfi **huitu**
 Sest ta filmis leiti **juifu.**

Siin on nüüd riimid järgmised:

riimid

k		istus
		istus
h		uifu
f		uifu.

Säharduste puhta riimidega peawad kõik sõnade otsad ühte käima, muidu ei ole laul mite laul, waid oma looja teutus. Aga et wormid ja mõödud mitmesugused on, siis ei riimi sõnad mite alati kõrwu nagu ülemal sai näidatud, waid sagedaste üle kahe ehk kolme rea, nagu:

Kui efsiline elu saatus
 So hinge sisse haamu **lööb**
 Ja tulewiku õnne taewas
 Kõik auu ja hüilged ära **jööb;**

Kui kuldsed lootus' koidu kuma
 Su walupilwed **warjawad**
 Ja taga pilwe häbi orus
 Sa seisad, palgil **pijarad.**

Siin on pool vähem riimisi, sest et sõnad üle rea kõlgsuwad ja järgmiselt koku käiwad:

sõna		side
		ööb
		ööb
warjaw		ad
pijar		ad

Dmetagi nõnda, kudas laul alustab, peab ta otsani läbi tehtud olema. Tema sees ei tohi mite mõnes salmis neli ja mõnes jälle kaks rida riimis olla. —

Banal Gesti laulul ei kõlgsu aga mite sõnade tagumised otsad ühte, vaid tema riim, (alliteratsioon) seisab sõnade ees otsas nagu:

Taewa küünal, eha tähte,
Ämarikku selgem ilma,
Baata pilwe lauge pilust,
Taewa kõrge kulmu alta
Laulja rahwa radadele,
Kandelikku käigi pääle! —

side	sõna
t	aewa
t	ähte
j	elgem
j	ilma
p	ilwe
p	ilust
k	örge
k	ulmu
r	ahwa
r	adadele j. n. e.

Nõnda just meie wanad Gesti laulud riimivad esimeste tähtetega ja esimese taga seisab jägedaste weel tõisi näituseks:

pil we

pil uft

Pääle selle elab weel nende sees „mõte riim“. Ülemaal nimetatud weikse salmi sees tulewad järgmised mõte riimid ete:

Taewa küünal,
eha täht,
ämärikku film.

Need kõik tähendavad ühte ja seda sama asja. Nõnda samuti ka jälle

lauge pilu ja
kõrge kulm. —

Sell' kombel on kõik meie rahva laulud loodud. Ehk lase ühte rikumata sündinud Gesti meest laulda, siis ta ika seda teeb sellesama ülemal näidatud wana kumbe järele, kus mite ainukesel sõna tagumine ots ühte ei kõlgsu ja muiste rahwa keelt kuulufse nagu: ülewesta, maalla, kandelesja j. n. e.

Uga Gesti uued laulud, kudas siis neid koetakse?

Meie praegune kirjapõld kannab kahe kordset wilja; ta toob loomuse sääduse järele haganaid ja teri ja esimesi rohkem kui wiimsed.

„Põhuperemehed“ need ei tarwita oma laulu loomiseks muud midagi, kui üksi lühikesi ridasi ükstõiste alla kirjutada. Jätawad mõnessel kohta ka wahed wahela, kuhu salmi numred mahuwad, et lugeja silma läige sügawa mõtete ja kusti sisse mite ära ei upuks. Ja muidugi, kes lükkab neid laulude nime alt ära, kui nende isa neid selles on sünnitanud ja uhke käega lehekimbu külle pääle kirjutanud, kui armsad õpetlikud ja imeilusad n'ad olla.

Säharduste putukaste sünnitajad ei küsi, ei mõistagi küsida mis laulu lauluks teeb, mitme sõna otsad tema laulu sees riimivad ja kust kohalt. Eks ta siis ole weel lahendam lugeda, kui tal kunsti, riimi ega põhjusmõted ei olegi nagu kiriku lauludel? —

Selle wastu, peame rõõmuga tunistama, tuleb ka meie turule puhtaid ja raskeid teri, kes seda suurema hoollega näikse puhastatud olemad, mida rängemaks aganiku rõuk tõuseb. Kõige esimesed, kellest tõised eesmärki wõiksid wõta on: Dr. Kreuzwaldi, Koidula ja Linnutaja sünnitused. Pääle nende tuleb weel häädels lauludeks arwata Lilla põõsas ja Lilla kimbuks. Nõnda peaksid ka kõik

tõised laulud luuletud saama, siis ei jääks meile käes olema aea kohta suuri soovimisi enam üle.

Aga Gesti uuemad laulud — ma tahtsin neist veel pakkemalt pajatada.

Ragu ülemal nägime on meie Gesti emakeeles praegu kahe loomulised laulud liikumas, kellest esimene Saksa — ka tõiste Eurooplaste — viisi järele on luuletatud, viimased üksi wana Gesti kombet kannawad. Siin on nüüd kaks teed, aga kuma pääl peawad meie laulitud edasi sammuma? —

Seda nõu mina olen Gesti ja Soome kõige kuulsamate laulikute käest küsinud ja nemad on minule ühel meelel otsust annud, et tahawad tõiste Euroopa rahwaste wormid ja riimid wasta wõta, aga siisgi mite oma Gesti riimi ehk sõnade sidemeid sääl kõrwal kautada.

Selle järele peawad siis ühes täielises Gesti laulus oma ja wõõras kombe käsi käes edasi käima; omakombe, mis sõnafi pehmelt edasi weeretab ja wõõras, mis tema ilu täielikuks teeb. Järgmistes laulu salmidest tahan lühidelt sellest märku anda, mis nägu niisugustel lauludel on.

Mis kõlab rootsi rannasta

Rut Narwa piirene?

Mis leina laulu kannad ja

Tuul läbi laenete

Mis waunikud sääl mööda wet

Ruld kroonid liiguwad

Mis weesi neitsi walget kät

Sa kurtas liigutad?

(Roikula.)

ehk:

Niman õnjas isa õues

Waimu tähte wilkuwad

Niman laugel loidu põues

Taewad tulest tilluwad n. n. e.

(Wibandi laulik II.)

Just sell kombel peab laulust loodama, kui siin sai näidatud. Pääle selle saagu veel alamal seiswad punktid tähele pantud, mis siin — sellepärast et minu nõu siin ei ole laulu tegemiseft, waid wana lauludeft seletust anda, — lühidelt nimetan.

- 1) Laulikul peab Looja poolt lauluannnet olema jagatud, ja kui Wanemuine tema kätki ei ole kiigutanud, siis ärgu mingi ta mite laulu looma.
- 2) Laulul peawad sügaw waim ja sügawad mõted sees elama, aga nõnda, et lugeja neid mite ei näe, waid aina kuuleb, nagu ühte häält, mis metsadesse ära efsinud. Saadab üks laulik omad mõted otse koha lugeja silmade ete, siis on ta oskamata perenaene, kes oma paea sees paljast wet keedab ja tema luuletus langeb ohwriks arjumiste surmale.
- 3) Lauliku mõted peawad kasina sõnadega wälja kõnelatud olema. Mida lühemalt üks laulik oma mõteid oskab awaldada, seda suurem wõib temal lootus olla meistri järgile jõuda. Mõne laulu sees elawad faunis kiidu wäärt mõtted, kedas sõnade rohkus kinni katab. —
- 4) Sõnad, kellest laul koetud, peawad uued, ilusad ja imelikud olema, mis luuletaja omaft waimust wälja sünniwad. Kõik olgu kõrgem, tulgu nagu pilwede poolt.
- 5) Riimid olgu puhtad ja selged. Mite üks ainus ei tohi segane olla nagu: siin tiim — ilm külme — pilw film j. n. e. Tähi wabandus on see, et Gestikeeles wõimatu olla puhtaid riimisi sünnitada. Kes seda ütleb, ei taha, oska ehk ei wiisi täieliku laulu luuletada. —
- 6) Riimi puuduse perast ei tohi mite uusi, wale sõnu sünnitada, ega terwid sõnu lühendada, narrida. — —

Nüüd olete ehk pisut Gesti lauludega tutawaks saanud, aga siis küsitakse jälle weel:

Kudas nimetakse rahwa lauluji Kalewipoea lauludeks?

Pöörame wanter wana rööpatesse tagasi. Kuulsite ülemal, kudas wägewad eksitajad meie lauludele lõpetust tegiwad. Ja paarkümmend aastat tagasi oliwad n'ad ka pea puhtaste kurwalt aegade põllult kadunud. Arwast mõni teumees mõisa nurme nurga pääl weel kurja ilmaga kõõrutas:

„Weergu wihma wardaesta

Tulgu tulda taewiesta!

Ja pean mina minema,

Ja peab ori oeuma,

Ja waene wanderdama!“

Rohke kahju rööm sundis juba waga laulu waenlasi, õhtu sõbru hõiskama! ta käskis neid haua kõneci kududa.

Aga ometi: õnnepilwed käiwad kõrgel pääl pool kiusu ja kadeduse kuuristikku, sõuawad säääl, kus tähtede toredad ilmad rahus ja waiksete jügawa ilmade kärinat kuulatamad, ning kus on kuri, kus kõige kawalam käsi, mis neid püha piiskajid jõuaks paisutada, kes sääält õnnetuse ja leina sülle sadamad?

Kes aeawaimuga wõitlema lähab, see on oma kiusu „enneaegu“ kautanud. Gesti laulud jäiwad elama! —

Sell ael, kui unustuse haud neilt uueste oma ohwrid tuli wiima, äratas aeg ja õnnetuse hirm meie omast Gesti tõust õppetud mehi ülesse, et seda waimuwarandust — rahwa jute ja laule — hakasiwad ülesse otjima, mis nende eelkäijad ja wanemad sinna oliwad matnud, kus kõik isamaa muistsed õnned magasiwad.

Suureks ja tähtjaks selle tööle tõusis üks Gestimees, kelle nime hiilgust aasta sadad waimude taewast ei tumenda, üks mees, kelle suurtest waimutegudest niikaua kõneldakse,

fui Gestikeel kõliseb maailmas: See oli Dr. F. R. Kreuzwald, kelle 70-ne aasta sünnipäeva päeva jäamaa Võru linnas 14-nemal Jõulu kuu päeval, 1873 mäletas, ja kus nende ridade kirjutajal ka see suur õnn oli, sellest osa võtta, mis ta unustamata oma elu kõige ilusamaks päevaks peab. —

Dr. Kreuzwald hakkas meie rahva juust wana laulu riismeid kogu korjama, mis aea tormides nagu lehekesed laiale olivad läinud. Siit ja jäält jäamaalt astusiwad selle aegsed Gestimehed, kelle waimu silmaring kaugemale ulatas, temale appi, lasksiwad wanemaid inimesi laulda, kirjutasiwad ülesse ja saatsiwad tema käte. Suure osawusega jäadis tema neid korjatud laulu lulkikesi kogu ja nõnda sai neist üksainus, pikk jäamaa laul Kalewipoeg. Ta kõnelab meie wanemate elust, nende ilusamast aegadest, waluust, wõitlemisest ja kuninga Kalewipoea suurdest tegudest. Et Kalewipoeg kuningas oli ja wiimse tuhande aasta algusel Gesti riiki walitses, seda ma ei haka pitkemalt jutustama. Aga kui lauludes räägitakse, nagu Peipsi järwest läbi läinud, wanapaganaga maelnud, põrgus käinud j. n. e., siis ei ole seda otskaudu sõna päält mõista. Kalewipoeg oli wahwa inimene, aga kõik, mis inimlikust wäest kaugemale käib, seda on luulemise wägi pitkas aegade pöues temale omanduseks teinud ja külge kaswatanud.

Nagu iga rahwa wanaaegsed suured ja kuulsad mehed rahwa juust aega mööda imetegijateks saiwad, nii ka Kalewipoeg Gesti rahwa juust. Suurema jau nende luuletustel on aga üks ütlemata sügaw mõte põhjuseks, kelle sügawus ja ilu nii määrata on, et ta ka ennast seesuguses määratamas kujus pidi ilmutama. Kalewipoea laul on üks ütlemata sügaw laul. Katsu aga tema sügawuste sisse tungida, siis saawad sinule pea tema suured mõtted awalikuks jaama ja sinu uurija waim saab sinule pea ilmutama, mis tõsine tegu ja misugune tõsine mõte ennast luuletuse määratuma

kuju alla varjule peitnud. Seda ära tundes, tuleb nüüd weel küsida:

Mis kasu saame Kalewipoea laulude lugemisest?

I.

Kalewipoea laul harib meie waimu.

Rõige kasulikuma kirjade ehk õpetuse toimendus on: Inimese waimukambrisse kõndides, teda eesvalt elawaks ja mõtlema kihutada, siis tema waimu filmade ete head ja kurja, õnne, õnnetust ja nende wilja maalida, ning sell kombel hinge sisse armastust, halastust, puhtust ja wagadust istutada. Seda kõik teeb Kalewipoea laul juure wäe ja waimustamisega. Lugeja kuuleb sealt, kudas Kalewipoea oma rahwast ja isamaad armastanud, kudas ta oma terwed elurammu ja hingejõudu kalli kodumaa kasuks ära kulutanud, ning tasane heal elawas rinnas õpetab teda ka nõnda tegema; ta kuuleb, kudas Kalewipoea purjuspäraga ühe inimese ilma süüta oli surmanud ja kudas taewa wägi teda haledaste selle süü eest suretas, ning see kurblik lugu hirmutab lugejat jälle enam kurja töö eest tagasi, kui kümnefordsed kõned ehk jutlused.

Nõnda on suur Kalewipoea laul otjast otjani täis õpetuse idusid ja nende wälja külwamine, kõnewiis ja sõnad on ütlemata ilusad. Kui sääl ennemuistese ilusama ilma, armsama aea, rikkumata loomuse laste kõnekombes isamaa ilust, punastest koidu pilwetest, walgest tähtede tulest taewas lauletakse, siis peab see rikkumata Gestrilase rinda julatama, peab teda pehme õnnesiidide sisse mässima ja muiste murudele tagasi tallutama, kus päife pühamalt paistis, lillid hellamine õitsewad ja magus tuul tasamine kaski kõigutas.

II.

Kalewipoea laul õpetab meid emakeelt õigeste tundma.

Suur osa Kalewipoea põlgamist jääb rahwa enese filmas selle süüks, et n'ad teda ei osta lugeda ja see on paraku täitsa tõsi! Ma olen ise inimesi näinud, kes „wärsi“ ja „lauluraamatut“ sorinal loewad, aga anna neile Kalewipoeg kätte, siis kangutawad seal kallal nagu kannukaaljad. Mikspärast onneti? —

Seal olla wõeraid sõnu sees, nagu: laulamaie, wõtsiwata, kaugekta, kandeesja j. n. e. Peaks olema laulma, aga mitte laulamaie, kaugekt aga mite kaugekta. Tõsi küll, et sellepärast lugeda ei osata, aga mite tõsi, et sõnadused sõnad wõerad on. Wiga jääb siin üksi poeakeelele, mis suus, aga mite isakeelele, mis kirjas on. Sest see on just see päris Eesti keel, kudas teda ennemuiste meie waned rääkisiwad. Kaks tähtsad omandust on meil muisteelest kadunud: sõnade tagumise otsade toredus ja kõnelmise riim (allitteratjio) kellesse wiimne wana-sõnu kui ka iga lihtset kõnet kaunistas, nõndasamuti kui laulugi.

Et keegi Eestikeelt tuhande aasta sees teaduslikult ei ole harinud, sellepärast on tema sõnad rahwa suus tõlbiks ja näutumaks kulunud ja palju neist ka kautsisse läinud, keda wiimisel aeal õpetatud mehed jälle ülesse otsiwad. Meie muistefed isad ütlesiwad wõtaksiwad, meie isad luf lühem wõtaksid, aga meie „wõtaks“. Mõnes kohas täidab juba üksainus täht sõna aset, nagu Saaremaamees ütleb: läh'me ää mis ära peaks olema, — ja Tallinnamaamees: jo ta o, mis on peab tähendama.

Aga Kalewipoea laul on meile seda ennemuistefed ilust, seda õiged keele-kombet kõige paremine alles hoidnud. Tema loomulik lugu ja mõõt ei lase mite sõnu äranarrida

ja lühendada, sest et laulu-ilu kõne-iluga ühte käib ja sõna tagumistes otsades elab.

Weel selgemad otsust saame jellest, kui üle mere ilu-fale Soomemaale sõuame, Soomlaste kirjast ja keelest. Soomekeel on paremine seda omadust alal hoidnud, mis meie ennemuiste ühe ja sellesama emakäest olime saanud, sellepärast seal suuremal osal sõnadel praegu alles meie wana laul'de keelekombe on. Ka Soomlaste wana rahwalaulu si on üks sealne õpetatud mees, Dr. Lönnrot, koku korjanud ja selle nime al trükkida lastnud: Kalewala. Kõigis käib ta meie Kalewipoea lauluga koku, niihästi sifu kui koore poolest, mis mite üksi suguverd Gestlaste ja Soomlaste wahel ei tunnista, waid ka palju läbi-käimist ja suurt sõbruse pidamist wanal-aeal. Et Soomerahwas meie ja meie nende ligidalt sugulased oleme, seda teab küll igamees. Soomlased, Gestlased, Madjäärid, Sürjäänid, Lappulased j. n. e. on kõik ennemuiste üks rahwas olnud ja ühte keelt kõnelenud. Praegu olla weel meie suguselts 10—20 miljoni suur; aga meie oleme kaugele üksteistest ära efsinud ja meie keel nii suurel moodsul üksiku murretesse langenud, et meie oma sugulaste juttust mite enam igal pool aru ei jõua saada. Mis kaugele lahus, see on lahus; aga Soomlased ja Gestlased on naabrid, ja olgu meile sellepärast see hida, meie Kalewipoea laul, kallis, kes meid meie keeles ja meeles weel ühendab!

III.

Kalewipoea laul teeb meie rahwale auu.

Meie ei wõinud ennemalt ühtegi kirja ega waimuwarandust omaks nimetada. Suurem jagu raamatuid, mis meie keeles trükiti, oliwad tõiste keeltest ümberpandud ja sellepärast mite meie oma waimu wara. Astus siis

korruga Kalewipoea laul Dr. Kreuzwald'i läbi pääwa walgele. See oli täieste Gestiaste oma warandus.

Siin pidiwad nüüd meie rahwa põlgajad ära punastama, ja ei jõudnud mite uskuda, et meil nii suur ja sügaw waimu warandus on.

Pea tõlgiti ka Kalewipoea laul mõõra, nimelt Prantsuse- ja Saksa keele ümber ja Euroopa maa kuulsad kirjanikud on teda kõigipidi kiitnud ja peawad just selle läbi Gesti rahwast lugu, et temal nii suured ja ilusad laulud on. Berliini kuulus keeleteadlane, professor W. Schott on terve raamatu Kalewipoea laulu üle kirjutanud, mis Berliini Akademiast on trükitud, selle nime all: „Die estnischen Sagen von Kalewipog, 1863.“ — Pääle selle on Kalewipoea laulu Saksa keele terwelt ümber pannud K. Reinthal ja Dr. Bertram pununud kõnes ja C. Chr. Israël punumata kõnes. Reinthal'i ja Dr. Bertram'i tõlk on Tartu Gesti õpetatud seltsist 1857—1861 kahes jaus selle nime all wälja antud: „Kalewipog, eine Estnische Sage,“ ja Israeli raamat aastal 1873 Saksa keele pealkirjaga trükitud: „Kalewipog oder die Abenteuer des Kalewid.“ Dr. Löwe, kes ka „Gestirahwa ennemuistsed jutud“ Saksa keele ümber on pannud, peada praegu ühe Kalewipoea laulu uue tõlgi kallal tööd tegema. Need on terve Kalewipoea laulu tõlgid. Mis muidu wiimaste aastate sees selle laulu wõõramaade raamatutes ja aekirjades lühemalt on jutustatud, seda ei jõua keegi enam ete lugeda. Ei ole peaaegu ühtegi haritud rahwast Euroopas, selle keeles meie Kalewipoea laulu ei oleks jutustatud ehk kellesse teda, kas tükkati ehk terwelt ümber ei oleks pantud. Ühes selle laulu kohta aga ka meie kalli Wirulauliku, Dr. Kreuzwald'i nimi läbi wõõramaade, kes esimene Gesti laulik on, selle kuulsus nii kaugele ulatab. Nagu see meie laulikute isa Kalewipoea laulu oma igaweseks aaks ühe toreda auu-

samba üles on ehitanud, nii on ta selle lauluga ka iga auusa Gesticpoea kõige ellamad südame tänu tundmised jäädavalt omale võitnud. Tema on meie rahva kulla, Gesti kallima hinge-wara, nii suure hülgukses forraga pääwa ette toonud, et ta õigusega ise võib wana Gesti sõnadega laulda:

„Kui mina lugu luuletama,
 Hakan lausa laulamaie,
 Kalewita kuulutama:
 Siis jääb walda waatamaie,
 Küla kulda kuulamaie,
 Saksad serwi seisamaie,
 Mõisa hulgad mõtlemaie,
 Kuulama minu kõnesid,
 Minu laulu lõkhatusi.“

(Kalewipoeg, VIII. 55—63.)

Kalewipoeg. Üks ennemuistene Gesti jut; kaheskümnes laulus sai Tartu õpetatud Gesti-seltsi toimetustes (Verhandlungen der gelehrten estnischen Gesellschaft) IV. ja V. raamatus Gesti- ja Saksakeele 1857—1861 väljaantud.

Gestickeele üksi sai Kalewipoeg trükitud Kuopio linnas Soomemaal. 1862.

Saksakeele nädala lehes „Inland“ on mitu õpetatud meest Kalewipoeast kirjutanud; nimelt:

G. Schüdlöffel	1836	N ^o 32.
G. Bernhof	1851	N ^o 22.
Schiefner	1854	N ^o 40.
	1858	N ^o 39.
Santo	1854	N ^o 51.
	1855	N ^o 5.
Dr. G. Schulz	1855	N ^o 5.

Ahrens	1855 № 11.
	1857 № 35.
Dr. Bertram	1859 № 46.
	1861 № 6.
Neus 1858	№ 25 ja № 26.
Elmgren	1859 № 17.

Dr. F. Kruse laskis 1846 Moskwas raamatu trükfida, („Urgeschichte des estnischen Volksstammes“) kus 175 lehek. ja edasi ülespandud on, mis Dr. Fählmann Kalewipoeast ükford Gesti õpetud meeste feltjis oli jutustanud.

Neus andis 1852 Tallinnas Gesti rahwa laulud wälja, kus 3, 5, 60, 135, 179, 208, 210 ja 403 lehek. Kalewipoeast leiame.

J. W. Böcleri raamatus Gesti rahwa ebausklifudest, wiisidest ja kombedest, mis Dr. Kreuzwald mitme lisandusega uueste 1854 Peterburgis wälja andis, on 104 lehek. pääl Kalewipoeast jut.

Maarahwa nõija- ja fortji-lauludes, mis Dr. Kreuzwald ja Neus Peterburgis 1854 wälja andsiwad, tuleb 4, 23, 45 ja 59 lehek. Kalewipoeag meie ete.

Akadeemikus W. Schott Berliinis on Saksakeele aja-lehes „Ernanns Archiv für wissenschaftliche Kunde von Rußland“ Kalewipoeast rääkinud:

1855	lehek.	444
1859	„	346
1860	„	346
1863	„	589

ja ühes teises aalehes:

„Magazin für die Literatur des Auslandes“

1857 N° 115 ja N° 116

1859 N° 125 ja N° 127.

Berliini Akadeemia Septembri ja Oktobri kuu aru andmise lehes 1859, tuleb Kalewipoeast ete.

Pääle selle on W. Schott ühe raamatu wäljaannud: „Die estnische Sage vom Kalewipoeg“ (Sesti ennemuistene jut Kalewipoeast) Berlin 1863.

Büchner on Prantsuse keele raamatu kirjutanud:

»L'Hercule de l'Estonie«

(Sestlaste wägemees)

Caen 1865.

Dr. Donner on Soome keele ajalehes Suomi: Uus jagu. 50 Dsa Helsingis 1866 Kalewipoeast kirjutanud.

Carrière kirjutas 1869 ajalehes: „Interaatirneb Ranus“ Soomlaste ja Sestlaste lauludest.

Dr. Bertram kõneleb omas raamatus „Wagien“ 1868 Kalewipoea jängidest.

Schiefner ja Wiedemann annawad Peterburgi Akadeemia kirjades 1860 (Bull. de l'Acad. de St. Peterb. II., 273—287) Demidowi auupalgast teada, mis Dr. Kreuzwald Kalewipoea eest sai.

G. Blumberg on 1869 raamatu wäljaannud Kalewipoea laulu leidmise kohtadest nii kui neist asjust, kellest laul kõneleb mõne seletusega ja lühandusega. Selle raamatu juures on ka kaart Kalewipoea jälgedest ja neist kohtadest, kus weel ennemuistefed jutu Kalewipoeast rahwa suus kuulda on.

Selle raamatu pääl-kiri on:

Quellen und Realien

des

Kalewipoeg

nebst

Varianten in Ergänzungen.

Sest nägime, kui kallid meie regilaulud on ja kudas targad ja õpetatud mehed üle maailma nendest ja nende läbi meie rahvast on kõnelenud.

Aga ometi, mis mõtleb meie oma rahvas weel suur jagu Kalewipoea laulust ja üleüldse regilauludest?

„N'ad on kõrtsi, on lori laulud, pahad Muhamedi kirjad, mis kellegi lugeda ei kõlba!“ nii kuuleme weel mitmege mehe suust.

Oh waesed wennad kui sügawaste teie siin eksite, seda ei tea teie ise mitel!

Küsiage ommeti iseeneise käest järele, kes on neid, kus n'ad seda on, „körtji“ ehk „lori lauludeks“ teinud? Ei keegi muu, kui teie ise.

Murujõud on kallis asi, aga pane aurukatla augud kinni, ja tee tuld alla: katel läheb lõhki ja teeb kahju. Hallikas on tulus joogi-andja ja saabab oma wee kraawi mööda sinu maast läbi, aga mata tema suu kinni, siis ajab ta kõik maa poriseks ja teeb kahju. Nõnda on ka loomulikud laulud Looja poolt suur ja kallis kingitus terve Eesti-rahmale. Et aga laul elab, nagu mõte ja sõna ka elawad, ja elusal, hingelisel loomal paigalseisumist ei ole, sellepärast keela loomuliku laulu õigel kombel ja kohal laulmast, siis laulawad inimesed neid kõrtjis, kus auus kombe enne miinaklaasi ära upus. On seal sõnad loriid, kudas on see siis laulu ehk tema loomu süüd? — See tuleb jo sest, et mõistus enam selge ei ole; ja ma olen ise kuulnud, kui mitu joodikut

ka kiriku laulu ropuste laulavad. Ehk küsime jälle: Kus on siis kurjust, kus lori, Gesti wana rahwalaulude sees leida? — Si kufagil muial, kui nende meeste pää ajude sees, kes loomuliku lauludele surmud on ja oma mõistuse pimeduses jamsiwad. Mina olen Kalewipoea laulu, selle suure isamaa kõne, otsast otsani läbi lugenud aga kufagil ei ole ma kurja ega ropust leidnud, waid oma armsa isade kõrgeid mõteid, mis wäga imelikud kuulda.

Roguniste hufas ja üle kätte läinud laps peaks see olema, kes oma wanemate elust ja tegudust enam ühtegi teada ei taha, ja just niisugune nurja läinud isamaa laps on see, kes meie wana rahwa laule ja jutte põlgab. Ta seisab kahe jalaga kulla=uniku otsas ja mõtleb seda mulla olemat.

Aga suurem hull meie ilusa isamaa lastest on juba ülesse ärkanud: nende südames elab oma rahwa arm, nende suus heliseb Gesti laul ja meie wõime rõõmsaste uskuda, et see tõeks lähäb, mis Kalewipoea laulu lõpel seisab:

„Aga üksford algab aega
 Kus kõik peerud kahel otjal
 Lausa läh'wad lõkendama;
 Lausa tule leeki lõikab
 Rütke kalju kammitstasta:
 Kül siis Kalew jõuab koju,
 Oma lastel õnne tooma,
 Gesti põlwe uueks looma.“

Faint, illegible text on the left page, possibly bleed-through from the reverse side. The text is arranged in several paragraphs and is significantly faded.

Yellowed, blank page on the right, showing signs of aging and discoloration. There are some faint horizontal lines and a small tear near the top right corner.

